

Lokalni aktivizam kao izazov etnocentričnom modelu građanstva na Zapadnom Balkanu?

Jelena Vasiljević

Uvod

Građanstvo je kompleksan pojam koji pripada političko-pravnom koliko i društveno-kulturnom registru. Ukoliko ne govorimo o kolokvijalnoj upotrebi ove reči, u značenju (reprezentativnog ili sumarnog) skupa građana ili ekonomsko-kulturnog/klasnog sloja, već o konceptu najbliže povezanom s idejama političke zajednice, i građanskih prava i obaveza [1], onda govorimo o principu koji uređuje odnose između pojedinaca i države, između pojedinaca i političkih institucija, ali i između samih građana, kao i različitih grupa koje pravni i politički sistem šire zajednice prepoznaje. Dakle, kad govorimo o građanstvu mislimo na sveukupni okvir koji određuje prava i obaveze građana, uslove i ograničenja njihovog političkog učešća, ali i o civilnoj sferi građanskog organizovanja i delovanja. Taj okvir se izgrađuje (i menja) *institucionalno* – ustavom i zakonima, zatim kroz *društvene i medijski posredovane narrative* – o tome ko (treba da) čini političku zajednicu i kako se učestvuje u njenom društveno-političkom životu, ali i *odozdo* – kroz življenu praksu građanskog života i aktivizma.

U ovom tekstu biće reči o nekim primerima aktivističkog građanstva *odozdo* koji dovode u pitanje dominantne modele građanstva kakvi se implementiraju *odozgo*, na prostoru Zapadnog Balkana. Konkretnije, u fokusu će biti primer lokalne ekološke borbe na Kosovu, u kojoj etnički Albanci i Srbi, kroz zajednički aktivizam, izgrađuju obrise jednog modela građanstva nasuprot onome koji dominira u celoj regiji, a koji etnički identitet pretpostavlja političkom. U prvom delu teksta predstaviće se nekoliko važnih teorijskih okvira i definicija koje nam pomažu da razumemo šta je građanstvo, kako se ono institucionalizuje i definiše kroz pravno-političke i narativne okvire, ali i kako može da se redefiniše i pretvori u oruđe emancipacije i otpora kroz kolektivni angažman i praksu. Zatim će se predstaviti presek situacije u zemljama Zapadnog Balkana i postjugoslovenskog prostora [2], s osvrtom na neke primere aktivističkog građanstva koji potencijalno destabilizuju dominantne etnocentrične režime građanstva. U fokusu će biti i ekološke borbe u kojima su udruženo delovali građani albanske i srpske nacionalnosti iz opštine Štrpce na Kosovu, suprotstavljajući se planovima da se na rekama u njihovoj lokalnoj zajednici izgrade mini hidro elektrane. Kroz ovaj primer će se dalje razmatrati mogućnost aktivističkog građanstva (na lokalnom nivou) da dovede u pitanje dominantni etnocentrični model koji političku subjektivnost izvodi iz etničke pripadnosti.

Kako razumeti građanstvo? Od pravno-političkog okvira do angažovane moći delanja

Naučna literatura poznaje veliki broj definicija i pristupa građanstvu, od teorijskih osvrta na republikansku i liberalno-pravnu tradiciju, preko kontraktualnih teorija, do savremenih istraživanja građanskih prava i statusa u kontekstu globalizma, multikulturalizma, manjinskih prava itd. (v. npr. Pocock 1998; Bellamy 2010; Kymlicka 1995; Soysal 1998; Joppke 2007). U ovom radu kratko ćemo se osvrnuti samo na nekoliko teorijskih okvira koji nam pomažu da razumemo ovaj pojam

istovremeno kao princip kojim se uređuju građanski statusi i prava u političkoj zajednici *odozgo*, i kao emancipatornu praksu artikulisanja političke subjektivnosti i prava *odozdo*.

Definicija *režima građanstva* (*citizenship regimes*), osim što je bila široko primenjivana upravo u kontekstu istraživanja post-jugoslovenskih društava (Koska 2012, Sarajlić 2012, Vasiljević 2011), značajna nam je zato što dovodi u neraskidivu vezu zakonodavne okvire *statusa* (državljanstvo) i političku artikulaciju *prava*:

„Ono što načelno mislimo pod 'režimom građanstva' jesu zakoni o državljanstvu, regulative i administrativne prakse koje se odnose na građanski status pojedinaca, ali i postojeći mehanizmi političke participacije. Preciznije rečeno, režim građanstva zasniva se na zakonodavstvu date zemlje koje obuhvata pitanja državljanstva, odnosno definiše korpus državljana ... i konačno, na zvaničnu i nezvaničnu dinamiku političkog uključivanja i isključivanja (Shaw and Štiks 2012: 311)“.

Dok nam ova definicija skreće pažnju na činjenicu da su statusi, prava i učešće građana u političkom životu uslovljeni administrativnim, pravnim i političkim okvirima, definicija *agendi građanstva* skreće nam pažnju na to da se figura građanina oblikuje ne samo pravno-političkim, već i narativnim normama, tačnije dominantnim diskursom:

„Agende građanstva definišemo kao normativne okvire koji propisuju koje su norme, vrednosti i ponašanja prikladna za one koji teže pripadnosti jednoj političkoj zajednici. Ove agende se bave definisanjem značenja pripadnosti na eksplicitno normativne načine koji prevazilaze konvencionalni, pravno-formalni status građanstva... Ove agende građanstva uvek podrazumevaju modele uzoritih i devijantnih građana, favorizirajući određene subjekte-građane u odnosu na druge, i predlažući načine kako da se devijantni transformišu u uzorite. (de Koning, Jaffe, and Koster 2015: 121).“

Obe navedene definicije naglašavaju procese kojima se građanstvo modeluje, kojima se stvara figura *idealnog* građanina – političkim, pravnim i diskurzivnim mehanizmima. Ove definicije nam skreću pažnju na činjenicu da se građanski statusi i prava kontrolišu, oblikuju prema vladajućoj društveno-političkoj ideologiji i diskurzivnom okviru, po potrebi suspenduju ili ograničavaju. Postoje, međutim, pristupi građanstvu koji naglašavaju njegovu emancipatornu i delatnu dimenziju, naslonjeni na tradiciju republikanskog, i potom arentijanskog shvatanja po kojem su politička i građanska prava inherentna ljudskoj slobodi, te zapravo prethode političkim zajednicama, umesto da iz njih proizlaze (Arendt 1951, Balibar 2004, Rancière 2004). Definicije poput *aktivističkog* i *performativnog* građanstva naglašavaju akte ili procese *postajanja* građaninom. Oni u svom fokusu imaju borbe isključenih i marginalizovanih grupa za puno uključenje u političku zajednicu, ili napore da se građanski statusi i prava (okviri koji ih definišu) demokratizuju, prošire ili politički redefinišu.

Za Engina Isina aktivističko građanstvo odnosi se na akte – javne činove – kojima se subjekti konstituišu u građane, u one koji, prema čuvenoj formulaciji Hane Arent, imaju pravo da zahtevaju prava (Isin 2009: 371). Dok aktivni građani slede „već napisane scenarije“ – glasaju, kandiduju se, potpisuju peticije, idu na proteste itd. – *aktivistički* građani ispisuju nove scene, izražavajući svoje „pravo na prava“ na načine koji nisu predviđeni datim političkim i društvenim okvirom (ibid: 381). Sličnu tezu razvija i ideja performativnog građanstva, stavljajući težište na artikulaciju (ignorisanih, potisnutih ili nepriznatih) prava kroz kolektivni performans ili niz građanskih akcija kojima se opet podriva nametnuti „scenario“ građanskih statusa i prava (Morgan and Baert 2018) [3].

Navođenjem ova dva tipa definicija predočavamo važnost dinamičnog pogleda na fenomen građanstva: u pitanju je istovremeno i okvir koji određuje karakter i opseg statusa i prava, ali i (kolektivna) praksa kojom se izgrađuje i zahteva (nova) politička subjektivnost.

Ukrštanjem ovih perspektiva možemo da detektujemo tenzije između dominantnih građanskih režima (i agendi) s jedne strane, i zahteva aktivističkog građanstva, s druge strane. Upravo o ovim tenzijama će biti reči u narednom delu teksta gde će se predstaviti neke građanske inicijative na Zapadnom Balkanu, kao primeri aktivističkog građanstva koji dovode u pitanje dominirajući režim građanstva.

Etnos kao sudbina? Građanstvo između vladajućih okvira i otpora odozdo

Kompleksni politički i društveni procesi koji su usledili nakon raspada socijalističke Jugoslavije uticali su i na promene u pravnom definisanju korpusa građana novonastalih država. Njihovi novi ustavi i zakoni o državljanstvu oslikavali su orijentaciju ka etnocentričnom režimu građanstva (Shaw and Štiks 2012). To znači da su nove političke zajednice zamišljane (i pravno uređivane) prevashodno kao zajednice dominantnih etničkih grupa, odnosno etničke zajednice su postale osnov za izgradnju političkih zajednica [3]. Ovo se odnosi i na konsocijalne sisteme kakvi su uspostavljeni u Makedoniji, Bosni i Hercegovini i Kosovu, gde nema formalno-pravne dominacije jedne etničke zajednice, ali se sledi ideja da važna politička prava proizlaze iz pripadnosti konkretnim etničkim grupama (Orlović 2015). Ovakav etnocentrični režim državljanstva sledi logiku da su etničke zajednice primarni izvori političkih prava građana, te da država prvenstveno predstavlja *zajednicu (etničkih) zajednica* [4]. Nije potrebno mnogo objašnjavati da i dominirajući javni narativi o zajednici i građanima (*agende građanstva*) takođe podupiru ovu logiku.

Međutim, rastuća građanska nezadovoljstva i protesti u zemljama Zapadnog Balkana, u poslednjih desetak godina, svedoče o tome da građani sve više zahtevaju svoja politička prava ne kao pripadnici etničkih grupa, već kao građani koji žele odgovorne i pravedne političke institucije, usmerene na kvalitet i unapređenje svakodnevnog života. Porast protesnih aktivnosti usmerenih na javna dobra, ali i na

težnju za većim učešćem u procesima donošenja odluka, potencijalno govori o rastu građanskog angažmana koji se opire dominantnim režimima građanstva (Bieber and Brentin 2019; Pudar Draško, Fiket and Vasiljević 2020). Verovatno prvi veći protest takvog karaktera, eksplicitno usmeren protiv etnocentričnog režima upravljanja građanskim pravima, bio je takozvana Sarajevska Bebolucija iz leta 2013. godine. Tada je nekoliko hiljada građana protestovalo zbog toga što Savet ministara BiH mesecima nije mogao da prevaziđe razmirice između nacionalističkih stranaka, i da se dogovori o usvajanju zakona o matičnom broju građana [5]. Godinu dana kasnije izbili su još masovniji protesti, takozvani bosanski plenumi, koji su jasno artikulirali nezadovoljstvo zbog toga što se sve brojniji društveni problemi kooptiraju u etnopolitičke matrice dok se građani sve više isključuju iz procesa donošenja odluka (Belyaeva 2017). Na sličnom tragu bio je i protest srednjoškolaca iz Jajca tokom 2016. i 2017. godine, protiv školske segregacije koja prati bosanskohercegovački model „dve škole pod istim krovom“ – praksu razdvajanja učenika hrvatske, bošnjačke i srpske nacionalnosti koji pohađaju istu školsku ustanovu (Tolomelli 2015).

I druge zemlje regiona bile su pogođene, u poslednje vreme, talasom protesta, što onih masovnije prirode, što lokalnih, usmerenih prvenstveno na zaštitu urbanih i ekoloških dobara (Bieber and Brentin 2019). Sasvim sigurno, ne dovode svi oni u pitanje etnocentrični model građanstva – neki ga možda i slede, kao zadati „scenario“ za učešće u političkom životu – ali mnogi od njih artikuliraju ideju aktivne građanke, one koja ima „pravo da zahteva prava“, otvarajući tako puteve za drugačiju političku subjektivaciju. Oni se naročito otvaraju u lokalnim borbama, jer se oko njih okupljaju građani pogođeni konkretnim problemom, nečim što ih zajedno pogađa kao zajednicu suživota, i što im omogućava da kvalitet svoje svakodnevice (i svoje pravo na kvalitetnu svakodnevicu) artikuliraju kao političko pitanje, a samim tim i svoje zajedništvo da dožive kao građansku političku zajednicu u malom. Ove lokalne borbe tiču se odbrane urbanih dobara

– kao što je bio slučaj u Tirani, gde su građani branili svojim telima Narodno pozorište pune dve godine, ili u Beogradu, gde su protesti zbog ilegalnog rušenja u „Savamali“ bili najmasovniji od rušenja Miloševićevog režima – ali još više, u pitanju su lokalne ekološke borbe protiv zagađenja, pravljenja deponija u zaštićenim područjima, ili za odbranu reka od planiranih izgradnji mini-hidroelektrana (MHE), na koje nailazimo u čitavom regionu sve učestalije [6].

Jedna takva borba odvijala se u kosovskoj opštini Štrpce duže od pet godina. Dve reke iz ovog kraja, Kaluđerka i Lepenc, predodređene su za izgradnju mini-hidroelektrana. Prvi buldožeri pojavili su se na njihovim obalama 2015. godine – i tad su se lokalni meštani okupili prvi put, da bi svoja protesna okupljanja ponovili još najmanje 200 puta. Razloga za proteste bilo je više: pomenute reke glavni su izvor pijaće vode u ovom kraju koji pripada nacionalnom parku Šar planine; zatim, voda ovih reka koristi se za navodnjavanje polja s bobičastim voćem, što je jedna od glavnih privrednih aktivnosti lokalnih žitelja, i oni zavise od direktnog pristupa sistemu navodnjavanja; konačno, odluka o izgradnji MHE doneta je bez adekvatne javne rasprave, uz potpuno ignorisanje mišljenja i stavova lokalnog stanovništva. Opština Štrpce jedna je od srpskih enklava na Kosovu, sa selima u kojima žive i Srbi i Albanci. Svi protesti bili su organizovani zajednički, uz učešće i koordinaciju građana obe etničke grupe, a glavni adresati lokalnog nezadovoljstva bili su investitor iz Prištine – kompanija „Matkos Group“, lokalne vlasti (na čelu sa predstavnicima Srpske liste) koje su pomenutoj kompaniji izdale dozvolu za izgradnju MHE, i Ministarstvo za zaštitu životne sredine Kosova. U ovoj borbi lokalni meštani su pokazali toliku upornost i solidarnost, da godinama bageri nisu mogli da nastave dalje sa svojim radom, a 2021. godine Vrhovni sud Kosova suspendovao je dozvolu za izgradnje MHE u Štrpcu [7].

Duga borba protiv MHE u opštini Štrpce jasno je razgoltila političku stvarnost u kojoj su na jednoj strani sukoba bile lokalna vlast i državna vlast (kao i investitor), u izvršnoj saradnji, iako nominalno predstavnici dve etničke grupe koje navodno imaju suprotstavljene

interese; dok je na drugoj strani bilo lokalno stanovništvo, takođe iz obe etničke grupe, ujedinjeno realnom pretnjom po zajednički interes da imaju pristup pijaćoj vodi i da zahtevaju da se pitaju za sve važne odluke koje se tiču njihovog svakodnevnog života. Ova zajednička borba nije bila važna samo na simboličkoj ravni, ona je zadirala i u svakodnevno iskustvo, jer su pobunjeni meštani ne samo fizički združeno organizovali barikade protiv buldožera, već su jednakomerno osećali i represiju policije i lokalnih vlasti [8], a potom su i na ravne časti podelili novčanu nagradu za svoju borbu (*Democracy Award*), koju su dobili od Kosovske fondacije za civilno društvo (Kosovar Civil Society Foundation) [9].

Ka drugačijem modelu građanstva udruženim snagama

Naravno, sasvim bi bilo naivno misliti da ovakve inicijative, same, bez obzira na njihov rastući broj, mogu stvoriti okolnosti i političke preduslove da se zastupaju drugačiji režimi građanstva. Osim toga, ekološke lokalne borbe, naročito ako se vode u monoetničkim sredinama, lako postaju poprišta etno-nacionalnih simbolika i narativa u kojima se brane „naše“ reke, i zemlja „naših predaka“. Ekopopulizam je složeni fenomen (Rajković 2022) koji ne podrazumeva nužnost nacionalističke kooptacije lokalnih borbi za okoliš, ali koji svakako otkriva brojne prepreke izvlačenju direktnih pozitivnih zaključaka i preporuka za demokratizaciju i de-etno-centralizaciju građanstva iz primera lokalnih ekoloških borbi.

S umerenim optimizmom, treba skrenuti pažnju na nekoliko stvari. Lokalne borbe, naročito one koje se tiču kvaliteta svakodnevnog života, utiču na to da građani koji u njima učestvuju neposredno iskuse važnost svoje moći delovanja i svog „prava da zahtevaju prava“; one se tiču konkretnih problema koji pogađaju čitavu lokalnu zajednicu, na koje ona mora da reaguje udruženo, jačajući pritom osećaj zajedništva i deljenog (lokalnog, ali i građansko-političkog) identiteta.

Ovo je na liniji sa zastupanjem ideja municipalizma kao najefikasnijeg načina da se revitalizuje i povrati poverenje u demokratiju (Russell 2019). Činjenica da se slične lokalne borbe (naročito one vezane za ekološka pitanja i pitanja šireg učešća građanstva u procesima odlučivanja) vode u širem regionu, upućuje na potrebu za međusobnim povezivanjem, za čvršćom regionalnom saradnjom – ne između nacionalnih centara moći, već između lokalnih aktera i neformalnih organizacija građana koje povezuju životni interesi. Na taj način bi se mogla dodatno oslabiti dominacija etnocentričnih modela građanstva. I konačno, ovo je pitanje koje preseca interese građana na lokalnu, organizacija civilnog društva i delova akademske zajednice. Zagovaranjem sinergijskog delovanja ovih aktera, i zajedničkom izgradnjom normativnog pristupa ovoj temi mogli bi se napraviti značajni koraci ka režimu i agendi građanstva koja bi se decentrirala od primarnog etničkog okvira i više usmerila na aktivno učešće u lokalnoj zajednici kao osnov za inkluzivni građanski identitet.

Zapisi:

- [1] Zapravo građanstvo je ovde nepotpuni i neadekvatni (ali i dalje najbolji raspoloživi) prevod engleskog pojma citizenship. Više o značenju ovog pojma, o akademskom interesovanju za probleme koji potpadaju pod citizenship studies, ali i o problemima s prevodenjem na naš jezik, videti Vasiljević 2016: 13–19.
- [2] Zapadni Balkan je geopolitička kovanica kojom se definiše prostor balkanskih zemalja koje još uvek nisu postale deo Evropske unije: Albanija, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Kosovo, Makedonija i Srbija. Društenopolitičku situaciju većine ovih zemalja svakako boji i činjenica da imaju zajedničku jugoslovensku prošlost.
- [3] Primeri koje Isin i Morgan i Baert navode uključuju npr. proteste ljudi „bez papira“ u Francuskoj (sanspapiers) ili akcije koje je sprovodio pokret Crne Svesti u Južnoafričkoj republici (Black Consciousness Movement) u kojima su grupe ljudi koji nemaju građanska prava, ili kojima su ta prava bila značajno ograničena, sproveli javne manifestacije kao da uživaju sva građanska prava, artikulisujući svojim performansima činjenicu da oni jesu deo političke zajednice iako im to formalno nije priznato.
- [4] Ovo je važno i u slučaju Srbije, u kojoj je Ustav iz 1990. godine nominalno bio „građanski“, ali su politike i prakse sprovođenja zakona pratile etnocentrični princip. Novim Ustavom iz 2006. godine i izmenama zakona o državljanstvu (i uvođenjem zakona o dijaspori), „etniifikacija“ političke zajednice samo se učvrstila. Za specifičnosti slučaja Srbije u ovom smislu, v. Vasiljević 2011.
- [5] Na koji način to vodi diskriminaciji građana koji se ne identifikuju kao pripadnici konstitutivnih etničkih zajednica, ili im ne pripadaju, najbolje znamo iz primera Sejdić i Finci protiv Bosne i Hercegovine, v. <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-96491%22%5D%7D>
- [6] Posledica neusvajanja tog zakona bila je da novorođena deca nisu mogla da dobiju svoje matične brojeve, samim tim ni bilo kakva građanska dokumenta. Zbog nemogućnosti da dobije pasoš i započne hitni lekarski tretman u Nemačkoj, tromesečna Belmina Ibišević je preminula.
- [7] V. <https://biepag.eu/article/environmental-activism-in-the-balkans-from-direct-action-to-political-subjectivity/>
- [8] <https://balkaninsight.com/2021/11/29/kosovos-top-court-suspends-hydropower-plant-water-permit/>
- [9] <https://prishtinainsight.com/20-injured-as-police-use-pepper-spray-against-protesters/>
- [10] <https://www.kcsfoundation.org/en/activity/kcsf-launched-new-civil-society-program-and-residents-of-bitu-e-poshtme-honoured-with-the-democracy-award/>

Literatura:

- Arendt, H. (1951). *The Origins of Totalitarianism*. New York: Harcourt, Brace & Co.
- Balibar, E. (2004). Is a Philosophy Of Human Rights Possible. *South Atlantic Quarterly* 103(2-3): 311–322.
- Bellamy, R., and A. Palumbo (eds.) (2010). *Citizenship*. Surrey: Ashgate Publishing Limited.
- Belyaeva, N. (2017). Citizen plenums in Bosnia protests: Creating a post-ethnic identity. In E. Arbatli and D. Rosenberg (eds.), *Non-Western Social Movements and Participatory Democracy*, Springer, Cham, 115–138.
- Bieber, F and D. Brentin (2019). *Social Movements in the Balkans*. Routledge.
- de Koning, A., R. Jaffe and M. Koster (2016). Citizenship agendas in and beyond the nation-state: (en)countering framings of the good citizen. *Citizenship Studies* 19(2): 121–7.
- Isin, E. (2009). Citizenship in flux: The figure of the activist citizenship. *Subjectivity* 29: 367–388.
- Joppke, C. (2007). Transformation of Citizenship: Status, Rights, Identity. *Citizenship Studies* 11(1): 37–48.
- Koska, V. (2012). Framing the citizenship regime within the complex triadic nexuses: the case study of Croatia. *Citizenship Studies* 16(3-4): 397–411.
- Kymlicka, W. (1995). *Multicultural citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*. Oxford: Clarendon Press.
- Morgan, M. and P. Baert (2018). Acting out ideas: Performative citizenship in the Black Consciousness Movement. *American Journal of Cultural Sociology* 6(4): 455–498.
- Orlović, S. (2015). Consociational experiments in the Western Balkans: Bosnia and Herzegovina and Macedonia. *New Balkan Politics* 17: 29–50.
- Pocock, J. G. A. (1998). The ideal of citizenship since classical times. In G. Shafir (ed.), *The citizenship debates*. Minnesota: University of Minnesota Press, 31–41.
- Pudar Draško, G., I. Fiket and J. Vasiljević (2020). Big Dreams and Small Steps: Comparative Perspectives on the Social Movement Struggle for Democracy in Serbia and North Macedonia. *Southeast European and Black Sea Studies* 20(1): 199–219.
- Rajković, I. (2022). The people against Rio Tinto: three ecopopulist lessons for the Balkan Left, <https://lefteast.org/tag/ecopopulist-movement/>, last accessed on April 20 2022.
- Rancière, J. (2004). Who is the Subject of the Rights of Man?. *South Atlantic Quarterly* 103(2–3): 297–310.
- Russell, B. (2019). Beyond the local trap: New municipalism and the rise of the fearless cities. *Antipode* 51(3): 989–1010.
- Sarajlić, E. (2012). Conceptualising citizenship regime(s) in post-Dayton Bosnia and Herzegovina. *Citizenship Studies* 16(3-4): 367–381.
- Shaw, J and I. Štiks (2012). Citizenship in the new states of South Eastern Europe. *Citizenship Studies* 16(3-4): 309–321.
- Soysal, Y.N. (1998). *Toward a Postnational Model of Membership*. In G. Shafir (ed.), *The citizenship debates*. Minnesota: University of Minnesota Press, 189–217.
- Tolomelli, A. (2015). “Two schools under one roof”. The role of education in the reconciliation process in Bosnia and Herzegovina. *Ricerche di Pedagogia e Didattica. Journal of Theories and Research in Education* 10(1): 89–108.
- Vasiljević, J (2011). Ključni elementi transformacije režima državljanstva u Srbiji od 1990. godine. *Filozofija i društvo* 22(4): 63–82.
- Vasiljević, J (2016). *Antropologija građanstva*. Beograd i Novi Sad: Institut za filozofiju i društvenu teoriju i Mediterran Publishing.

— **Jelena Vasiljević** je viša naučna saradnica Instituta za filozofiju i društvenu teoriju. Doktorirala je na Odeljenju za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu. Akademsko uporište joj je u političkoj antropologiji i studijama građanstva. U dosadašnjem radu bavila se teorijama građanstva, politikama građanstva i državljanstva u zemljama bivše Jugoslavije, politikama sećanja i pamćenja. Trenutno se najviše zanima za teme političke solidarnosti, i aktivističkog građanstva i društvenih pokreta na Balkanu. Radila je kao istraživačica i stipendistkinja na Univerzitetu u Edinburgu i na Univerzitetu u Gracu. Autorka je monografije *Antropologija građanstva* (Mediterran i IFDT, 2016; nagrada Etnografskog instituta SANU za najbolju monografiju iz oblasti etnologije i antropologije), koautorka studije o lokalnim fondacijama (sa B. Radovanović) i studije o društvenim pokretima u Srbiji i Makedoniji (sa B. Delibašićem i S. Nikoloć). Objavila je više desetina naučnih i stručnih radova. Bila je aktivni član ekspertskeg tima BiEPAG (The Balkans in Europe Policy Advisory Group).

